

UVOD

Očigledno je učešće Vermahta, to jest nemačke regularne vojske u nacionalsocijalističkom programu. Kako u Nirnberškom suđenju protiv glavnih ratnih zločinaca, tako i u sledećim nirnberškim suđenjima protiv Glavne komande Vermahta („Slučaj 12”),¹ kao i protiv „general a sa Jugoistoka” („Slučaj 7”)² izrečene su visokim vojnim generalima najteže kazne, smrtne ili dugogodišnje robije zbog ratnih zločina ili zločina protiv čovečnosti. U ovim sudskim postupcima izbio je tek vrh ledenog brega. Već taj vrh je još tada jasno pokazao da ratni zločini Vermahta nisu bili pojedinačni prestupi protiv ratnog i međunarodnog prava, kakvi su događaji u svim armijama upletenim u ratovanje. Oni su pokazivali jasnu integraciju vojske u program i Hitlerovu politiku genocida,³ i to u užasavajućoj razmeri. Dosadašnji rezultati istraživanja, naročito o sovjetskom ratištu, potvrđuju ocenu Gerharda Boca da su vojni organi u sprovođenju genocida delovali „kao mazivo u pogonskim zupčanicima”, a ne kao „pesak u zupčastom pogonu.”⁴

Dok je Vermaht na Istoku delovao kao tehnička i logička pomoć, a ponekad i kao izvršilac pri akcijama masovnog ubijanja u režiji udarnih SS-grupa ili policije, na okupiranim teritorijama na Balkanu glavnu ulogu u zločinačkoj politici terora protiv civilnog stanovništva u Srbiji, Grčkoj i delimično Hrvatskoj, preuzela je regularna vojska.⁵

Vermaht se u jesen 1941. u Srbiji nije ustezao od samostalne inicijative u „konačnom rešavanju jevrejskog pitanja.” Zbog pomanjkanja ljudstva u političkoj policiji i policijskim operativnim jedinicama koje su bile potrebnije za masovne akcije ubijanja stanovništva na Istoku, Hitler je naredio u avgustu 1941. regularnoj vojsci da krene u suzbijanje brzo rastućeg ustanka komunističkih parti-

¹ Slučaj 12. Presuda Vojnog suda V SAD, u Nirnbergu od 28. oktobra 1948.

² Slučaj 7. Presuda Vojnog suda V SAD u suđenju zbog ubistva talaca, izrečena 19. februara 1948.

³ Krausnik „Hitlerove SS-grupe”, str. 245. O ratnim zločinima Vermahta vidi takode sledeće oglede: Strajt „Bez drugova”; Meseršmit, „Teška kazna za jevrejstvo”; Vilhelm Krausnik „Vojska ideološkog rata za nazor o svetu”; Ferster „Vermaht i rat uništenja protiv Sovjetskog Saveza” (The Wehrmacht and the War of Extermination against Soviet Union); „Lepa vremena”; „Bog uz nas”; Kol „Čudim se da sam još živ.”

⁴ Boe „Uloga Vermahta u Trećem Rajhu i u Drugom svetskom ratu”, str. 253

⁵ Manošek / Safrian „Austrijanci u Vermahtu”, Izveštaj međunarodne komisije istoričara o ratnoj prošlosti dr Kurta Valdhajma.

zana. Polazeći od uverenja da će pobednički rat trajati samo nekoliko meseci, streljački vodovi Vermahta sami su ujesen 1941. ubili od 25 do 30 hiljada srpskih civila pod izgovorom da je reč o odmazdama za partizanske napade i taocima. Među žrtvama bilo je više od šest hiljada odraslih jevrejskih i romskih muškaraca. Komandovanje u „krajnjem rešenju jevrejskog pitanja" u Srbiji vraćeno je u nadležnost organa Glavnog štaba službe sigurnosti u Rajhu tek zimi 1941/42. godine.

Oko Nove godine 1941/42, uhapšene jevrejske žene i deca smešteni su u koncentracioni logor Sajmište u Beogradu. U proleće 1942. stigao je kamion za gušenje gasom iz Berlina u Beograd. U ovom kamionu - zvanom dušegupka - pripadnici Službe sigurnosti, to jest političke policije poznate po skraćenici „SD" za „Sicherheitsdienst", usmrtili su jevrejske žene i decu u roku od nekoliko sedmica.

U septembru 1941. za komandanta gušenja partizanskog ustanka u Srbiji postavljen je Franc Berne, poreklom iz Austrije. Njemu poverene vojne jedinice imale su u svom sastavu više od trećine Austrijanaca. Oni nisu bili odabrani nimalo slučajno, jer su Austrijanci još iz vremena Austro-Ugarske monarhije raspolagali specifičnim iskustvima u okupacionoj upravi u ovim zemljama. Osim toga, nosili su u sebi izrazit, rasistički obojen revanšizam prema Srbima, koji su slovlili kao „grobari Austro-Ugarske monarhije."

Radi podstrekavanja trupa za predstojeću misiju, general Berne je izdao dnevnu zapovest u kojoj je naveo kako su u Prvom svetskom ratu u Srbiji „tekli potoci nemačke krvi" i kako je „Vermaht sada pozvan za osvetnika za poginule."⁶

Oružana borba protiv okupatora i njihovih srpskih saradnika predstavljala je podsticaj za pokolj civilnog stanovništva i uništenje jevrejskih muškaraca ujesen 1941. od Vermahta. Ovaj ustanak se odigravao pod vodstvom partizanskog pokreta na čelu sa Titom, dok su se rojalističke četničke jedinice u pokretu otpora pod komandom Draže Mihailovića držale izrazito pasivno prema nemačkom okupatoru. Krvava politika okupatora pogodovala je sukobu između dva pokreta otpora, koji se vremenom najzad pretvorio u nepremostivo oštro neprijateljstvo između partizana i Mihailovićevih četnika.

Ratna dešavanja na Balkanu ušla su u žižu javnog interesovanja tek uz diskusiju o ratnoj prošlosti Kurta Valdhajma. Ipak je srpsko ratište, čak i u ovom kontekstu, ostalo uglavnom po strani. Do sada su takode naučnici malo pažnje posvetili okupatorskoj politici i uništenju Jevreja u Srbiji. Ovo je utoliko čudnije, jer se na primeru vojne okupacije u Srbiji učešće Vermahta u uništenju Jevreja i u ratnim zločinima vidi u najjasnijem obliku. U vojnoj literaturi o Srbiji još uvek preovladuju memoari nekadašnjih vojskovođa i drugi apologetski spisi koji ili ispuštaju ili umanjuju ratne zločine nacionalsocijalista okupatora.⁷ Produbljeni kri-

⁶BA-MA, RH 26-342/8, Berne svim jedinicama 342. Pešadijske divizije, 25. 9. 1941.

⁷ Ovde su navedeni samo tipični primeri: Nojbaher, „Posebno uputstvo za jugoistok 1940-1945"; Rendulić, „Borili smo se, pobedili smo, pobedeni smo"; „Vojnik u državama u raspadu"; Diakov, „General-pukovnik Aleksander Ler"; Kaltenege, „Put sudbine i borbe divizije 'Bergschuh'"; Kum, „Napred, 'Princ Eugen'"; Najthart, „Sajelkom i hrastovim listom"; Buhner, „Planinski lovci na svim frontovima."

tičko-empirijski radovi iz ovog tematskog kompleksa postoje samo iz pera Brauninga⁸, Selaha⁹ i Zundhausena¹⁰. Dopunjavaju ih nekoliko preglednih prikaza krajnjeg rešavanja jevrejskog pitanja u Srbiji i jedno izdanje odgovarajućih dokumenata.¹¹ Istraživanja u predašnjoj Jugoslaviji uglavnom su se usredsređivala na istoriju partizanske borbe, pa tek u drugom redu na nacionalsocijalističku okupacionu politiku.¹²

Ova knjiga predstavlja pokušaj da se popune neki nedostaci. Ona počiva na Hilbergovoj istraživačko-teorijskoj postavci da „nema boljeg puta do stvarnosti od rekonstrukcije gledišta počinitelaca.“ Po mogućnosti reč se daje samim okupatorima. Njihove vojne naredbe, njihovi izveštaji o egzekucijama posle „obavljene dužnosti“, njihovi izveštaji o duševnim stanjima, njihovi dnevni izveštaji o pokoljima, kao i ublažujuća tvrđenja posle 1945, sve to zajedno osvetljavaju jedno od najmračnijih poglavlja istorije Vermahta. Njihovi zločini su sa aspekta krivičnog prava uglavnom ostali nekažnjeni. General-feldmaršal List i njegov povremeni zamenik i naslednik general Kuncce među ostalim, osuđeni su na doživotnu robiju od Međunarodnog vojnog suda zbog svoje odgovornosti za streljanje talaca, ali su pomilovani već posle četiri, odnosno pet godina, i pušteni na slobodu. General Berne, glavnom komandujući u Srbiji, takode optužen, počinio je samoubistvo neposredno pre izricanja presude. Osim rukovodećih generala Vermahta: Lera, Lončara, Vursterera i drugih, priličan broj pripadnika Vermahta u nižim činovima, takode je, u Jugoslaviji posle rata osuđen na smrt ili na dugogodišnju robiju zbog ratnih zločina u Srbiji.

U malobrojnim slučajevima sprovedene su istrage u Saveznoj Republici Nemačkoj i Austriji protiv pripadnika Vermahta zbog streljanja talaca ili Jevreja u Srbiji. Najčešće su ove istrage obustavljene. Ukoliko su u pojedinim slučajevima istrage završene optužbama, sudske rasprave su bez izuzetka okončavale oslobađajućim presudama.¹³ Neki aktivni oficiri čak su posle kraja rata nastavili karijeru u novoj nemačkoj vojsci.¹⁴

⁸ Brauning: „Sudbonosni meseci“: „Krajnje rešenje i Nemačko ministarstvo inostranih poslova“; „Harold Turner i vojna uprava u Srbiji 1941-1942“; „Krajnje rešenje u Srbiji“; „Politika vojne odmazde i masovna ubistva Jevreja u Srbiji.“

⁹ Selah, „Sajmište - logor uništenja u Srbiji.“

¹⁰ Sundhausen, „Jugoslawien“.

¹¹ Hilberg, „Uništenje evropskih Jevreja“; „Nacionalsocijalističko masovno ubistvo otrovnim gasom“; Miler/Celer, „Okupatorski zločini fašističkog Vermahta protiv srpskog stanovništva u jesen 1941“; Fogel, „Nemačka i jugoistočna Evropa“; „Evropa pod kukastim krstom.“

¹² Glišić, „Teror i zločini fašističke Nemačke u Srbiji od 1941. do 1944.“; „Konzentracioni logori u Srbiji (1941-1945)“; „Les systemes d'occupation en Yougoslavie 1941 - 1945“; „The Third Reich and Yugoslavia 1933 - 1945.“

¹³ Sudovi, odnosno istražni organi zauzeli su stav da streljanja talaca u jesen 1941. u Srbiji uglavnom nisu bila ratni zločin, pošto ubijanje Jevreja pred vojnim streljačkim strojevima navodno nije bilo iz „niskih pobuda“, prema nemačkom i austrijskom zakonodavstvu za izvršioce se nije smatralo da su izvršili ubistva. Protivno istorijskim činjenicama u dokaznom postupku pred Pokrajinskim sudom u Kaselu tvrdilo se daje SS podmetnuo Jevreje Vermahtu kao žrtve (predmet 3 Js 11/66, str. 22 i si.).

¹⁴ Šef štaba generala Bemea u Srbiji, pukovnik Maks Pemsel, koji je dao koncept naredbe za ubistvo 2.100 zarobljenika za odmazdu („pretežno komuniste i Jevreje“), otišao je u penziju kao ge-

Ova knjiga ne bi mogla da se napiše bez pomoći više kompetentnih ličnosti. U prvom redu dugujem zahvalnost profesoru dr Manfredu Meseršmitu iz Frajburga za njegovu moralnu i praktičnu pomoć. Profesor dr Emerih Talos sa Bečkog univerziteta dao mi je podstrek u teškoj fazi da se prihvatim ovog rada. Dr Detlef Fogel i dr Volfram Vete sa Vojno-istorijske ustanove u Frajburgu u Brisgau, Baden, kao dr Ulrich Herbert iz Hamburga i dr Rihard Miten iz Beča pružili su mnoge podstreke i uputstva. Dr Menahem Selak iz Haife i dr Hans Safrjan iz Beča spremno su stavili na raspolaganje dokumente. Rasprava sa njima uticala je jasno na neke moje istraživačke korake. Zahvaljujem takode Centrali zemaljske pravosudne uprave u Ludvigsburgu, posebno gospodi Herti Doms i gospodinu Brinu Majeru iz Saveznog vojnog arhiva u Frajburgu, koji su mi svojim arhivističkim uputstvima uštedeli mnogo vremena i truda. Dr Hans Safranek korigovao je manuskript veoma savesno, pre nego što je dr Norbert Miler iz Potsdama obavio mukotrpnu lekturu sa zadivljujućom profesionalnošću. Dr Wolfgang Mihalka i dr Arnim Lang iz uredništva Vojno-istorijske istraživačke ustanove u Frajburgu odlučno su uticali na tehničko i formalno oblikovanje knjige. Zahvaljujem takode dr Gabrieli Anderl koja se u toku mnogih časova trudila da dotera stilističke neujednačenosti i godinama pratila nastajanje ove knjige. I pored mnogih ličnosti koje su doprinele nastajanju ove knjige, autor, razumljivo, sam snosi odgovornost za moguće nedostatke u sadržaju.

Istraživački rad je finansijsku potporu dobio u okviru projekta Austrijskog saveznog ministarstva za nauku i istraživanje.

neral-pukovnik i komandujući general Bundesvera. Vidi Centralnu službu Zemaljske pravosudne uprave u Ludwigsburgu (u nastavku: ZStL), V 503/AR-Z 54/66, svedočenje Pemsela. Šef štaba generalfeldmaršala Lista, Herman Ferč (oslobođen u procesu protiv „general za Jugoistok“) nastavio je svoju karijeru kao generalni inspektor Bundesvera [uporedi: Müller/Zöller, okupatorski zločini fašističkog Vermahta protiv srpskog stanovništva u jesen 1941, u: Zeitschrift für Militärgeschichte (1970) 6 str. 704 ff].